

PALLAGI LÁSZLÓ*

Beregsom története az első bécsi döntéstől az 1944-es szovjet rendszerváltásig

Rezümé A XX. század elején az Osztrák–Magyar Monarchia kötelékébe tartozott Bereg vármegye, melynek szembevetendő volt az elmaradottsága a Monarchia magterületétől. Nem volt ez másként az általam vizsgált Bereg vármegyei településein, Somban sem. Az első világháború idején Somban az addig sem könnyű megélhetési viszonyok még tovább romlottak. A világháború után a kommunistákat elűző Csehszlovák Köztársaság vette át az irányítást Kárpátalján. A csehszlovák hatalom állandó elnyomás alatt tartotta a lakosságot. Ugyanakkor nem lehet elhallgatnunk a korszak pozitívumait sem.

Az anyaországhoz való visszacsatolást nagy megelégedéssel fogadták a település lakosai. Az állami támogatások és szociális juttatások egy időre felvirágoztatták mind az egyházi, mind a lakossági életet, ám 1941. június 27-én Magyarország hadat üzent a Szovjetunióknak a náci Németország oldalán, s a világháború következtében a gazdaság igencsak megromlott, a település újfent nehéz helyzetbe került. 1942 februárjában nagy hótakaróval és rettentő hideggel kellett megküzdeni a lakosságnak. Ez év novemberében hastífuszjárvány ütötte fel a fejét Somban, ám a lakosság a felmerülő problémák ellenére is bizakodó maradt, mivel erőt merítettek abból, hogy ismét az anyaország kötelékéhez tartozhattak. 1944. október 28-án a szovjet csapatok bekebelezték Kárpátalját Beregsommal együtt, s csak ezután kezdődtek az igazán nagy megpróbáltatások az itt élő magyarság számára.

Резюме Історія села Берегіном від Першого віденського арбітражу до встановлення радянської влади 1944 року.

На початку XX століття Берегівщина належала до Австро-Угорської монархії і на той час значно відставала за розвитком від інших територій цієї держави. Більшість населення жило за рахунок сільського господарства. Так була й у селі Шом. Під час Першої світової війни життя мешканців Шому набагато погіршилось. Після Першої світової війни Закарпаття відійшло до складу Чехословацької Республіки. Заселення чехами і русинами, заборона рідної мови, важкі податки, припинення державної допомоги – все це позначилось на людях, що тут жили.

Приєднання до Угорщини мешканці Шома вітали. Державна підтримка і соціальні допомоги привели до розквіту як церковного життя, так і життя селян, але внаслідок Другої світової війни господарство занепало, і село знову опинилося у важкому стані. Незважаючи на всі проблеми, мешканці села не втрачали надію, і підтримкою для них слугувало те, що Шом знову належить до Угорщини.

A XXI. század modernizált világában célszerű felhívni a figyelmet a kisebb települések jelenlétére, azok lokális jelentőségére, hiszen megvizsgálva ezen települések múltját, gazdagíthatjuk az ismeretanyagunkat akár egy-egy történelmi korszakon belül, akár általánosan. Ezért ebben a munkában Som településtörténetével lesz alkalma megismerkednie az olvasónak, azon belül is az 1938–1944 között történő eseményekkel.

A munkám célja, hogy minél több forrást felhasználva és az összegyűjtött anyagot feldolgozva átfogó képet tárjak az olvasó elé Som településtörténetéről 1938–1944 között.

A XX. század elején az Osztrák–Magyar Monarchia kötelékébe tartozott Bereg vármegye, melynek szembevetendő volt az elmaradottsága a Monarchia

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola egykori hallgatója, 2009-től a Somi Általános Iskola történelemtanára. A tanulmányt Molnár D. Erzsébet lektorálta.

magterületétől, az emberek jobbára a mezőgazdaságból próbálták magukat eltartani.¹ Nem volt ez másként az általam vizsgált Bereg vármegyei településen, Somban sem. A kis falvak lakossága még rosszabb helyzetben volt, mint a városi lakosság, mivel itt kevesebb volt a munkalehetőség, az emberek csak a földművelésre hagyatkozhattak. Beregsom Beregszásztól 22 km-re, a Csap–Nagydobrony–Beregszász országút mentén feküdt, s fekszik ma is.

1914-ben kitört az első világháború, amikor is Beregsom az Osztrák–Magyar Monarchia kötelékébe tartozott. Az első világháború idején Somban az addig sem könnyű megélhetési viszonyok még tovább romlottak.

Miután a Monarchia vesztesen került ki a háborúból, kérdéses lett Kárpátalja, s vele együtt Beregsom további sorsa, mivel ebben a régióban jelentős ruszin kisebbség koncentrálódott. 1919. január 18-án nyílt meg ünnepélyes keretek között az első világháború következtében kialakult hatalmi viszonyokat rendezni kívánó konferencia.²

A világháború utáni területi rendezés céljából, a Csehszlovákia ügyével foglalkozó bizottság Saint-Germainben ült össze. Az új köztársaság képviselőiben Kramar kormányfőn s Benes külügyminiszteren kívül jelen voltak Kárpátalja képviselői is: Beszkid az eperjesi ruszin tanács, Zsatkovics és Gardos az amerikai ruszin szervezetek részéről.³

Az illetékes bizottság végül abban állapodott meg, hogy Kárpátalját a Csehszlovák Köztársasághoz kell csatolni. E döntés megszületésében fontos szerepet játszott Eduard Benes csehszlovák külügyminiszter, aki minden tárgyalásra alaposan felkészült, s ismereteivel elkápráztatta tárgyalópartnereit.⁴

Először 1919. szeptember 10-én aláírt Saint-Germain-i egyezmény szentesítette Kárpátalja bekebelezését, majd ezt az 1920. június 4-én Versailles-ban, a Kis Trianon palotában kötött szerződés erősítette meg.⁵

Kárpátalját, s azon belül Somot is a csehszlovák éra alatt az elnyomó nemzetiségi politika elleni harc jellemezte. A békekonferencián a csehszlovákok a kisebbségek jogainak tiszteletben tartását ígérték, ezt viszont soha nem tartották be.

1938. november 2-án a bécsi Belvedere-kastély aranytermében kihirdették az első bécsi döntést, melynek értelmében a cseh uralom ezen a területen megszűnt, s helyét a Horthy-rendszer vette át.⁶ Az esemény közvetlen következményei a településen is megnyilvánultak, mivel 1938. november 25-én Beregsomba érkezett Pédár Ferenc, a magyar királyi gazdasági felügyelő a Nemzeti Magyar Királyi Földművelésügyi Miniszter megbízásából, és birtokba vette a község határában fekvő cseh telepen gazdátlanul maradt birtokokat, mivel a cseh telepesek elmenekültek onnan. A gazdasági felügyelő birtokba vette: Kunstánszki Ferenc

¹ Adatközlő – Balogh Margit somi lakos, szül. 1925.

² Móricz Kálmán: Kárpátalja sorsfordulói. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2001, 35. o.

³ Móricz, 2001: ...i.m. 36. o.

⁴ Rácz Árpád: XX. századi portrék. In: Rubicon, Akadémia Kiadó, 1994, V. évfolyam, 37. szám, 20. o.

⁵ Móricz, 2001: ... i.m. 38. o.

⁶ Móricz, 2001: ...i.m. 65. o.

40 kataszteri holdas, Martinek János 3 kataszteri holdas 1429 öles, Zémán József 35 kataszteri holdas 400 öles, Pecs Károly 30 kataszteri holdas 383 öles, Szvazil Teodor 29 kataszteri holdas 1584 öles, Kollár András 30 kataszteri holdas 1070 öles, Roszvivál Lipót 24 kataszteri holdas 870 öles, Szeitl Ferenc 23 kataszteri holdas 157 öles, Háber Károly 27 kataszteri holdas 170 öles, Simek Zsigmond 24 kataszteri holdas, Jurcsik József 20 kataszteri holdas, Kunstánszki József 13 kataszteri holdas birtokát. Továbbá birtokba vette az ingatlanokon lévő építményeket, és Mares János mintegy 2 kataszteri holdas szőlőingatlanát.⁷

Össze is ült egy bizottság 1938. december 13-án a beregsomi körjegyzői hivatalban, hogy a gazdátlanul maradt mezőgazdasági ingatlanok hasznosítását megvitassák. Jelen voltak: dr. Bodóky István – magyar királyi miniszteri megbízott, dr. Madarassy István hadnagy – a járási katonai parancsnokság képviselőjében, Jászai Sándor – a vitézi szék őrmestere, Berényi Gyula – a magyar királyi gazdasági felügyelő, Sándor István – beregszászi körjegyző, Kődöböcz Dániel – községi bírósági elnök, Deme József – a nemzeti tanács elnöke és dr. Hargittay Endre – magyar királyi közigazgatási biztos. A bizottság határozata alapján kishaszonbérlethez jutottak a következők:

a) 15-15 kataszteri holdhoz jutottak a vitézelöltek, a hozzájuk csatolt épületekkel együtt. (8 vitézelölt kapott földet.)

b) 10-10 kataszteri holdat kapott Deme József, a Nemzeti Párt elnöke, Kődöböcz Albert és Sütő Kálmán beregsomi lakos, illetve Kődöböcz Dániel beregsomi bírósági elnök, a cseh megszállás alatt tanúsított kiváló magyar magatartásuk elismeréséül.

c) 5-5 kataszteri hold haszonbérlethez jutottak a hadiözvegyek, hadirokkantok és hadiárvaik, és a tűzharcosok – összesen 39-en.

d) 2-2 kataszteri hold haszonbérlethez jutott 16 beregsomi földműves.

A kiadott ingatlanok haszonbérletét a bizottság kataszteri holdanként 8-8 pengőben állapította meg. Az őszi és lóherével bevetett földek fele termése a Magyar Királyi Kincstár, fele a haszonbérletet illette.⁸

A Magyar Királyság a visszacsatolt területen rögtön hozzáfogott a katonai célú intézkedésekhez. A Magyar Királyi Honvédelmi miniszter rendelete alapján, 1938-ban megkezdődött az 1918-ban születettek sorozása. Somban négy ifjú volt, aki 1918-ban született: Nagy Árpád, Baksa Lajos, Boldizsár István és Szabó Pál, de mind a négyet alkalmatlannak találták katonai szolgálat teljesítésére.⁹ 1939 elején a falvakban leventeegyesületeket hoztak létre, a járási katonai parancsnokság Somban Kődöböcz Lajost és Kődöböcz Bálintot nevezet ki leventeoktatóknak, akik 1939 májusának elején háromhetes leventeoktató tanfolyamon vettek részt Beregszászban.¹⁰

⁷ KTÁL. Fond 576., opisz 1., od. zb. 77., lap 46. (25a/1938. k. i. sz. ir.)

⁸ KTÁL. Fond 576., opisz 1., od. zb. 77., lap 46. (28a/1938. k. i. sz. ir.)

⁹ KTÁL. Fond 576., opisz 5., od. zb. 3., lap 23. (23.104/1938. k. i. sz. ir.)

¹⁰ KTÁL. Fond 576., opisz 5., od. zb. 8., lap 1-4. (521o/1939. k. i. sz. ir.)

A Magyar Királysághoz való visszakerülés után nem maradtak el a különböző besúgások, árulások sem, mivel az emberek szerették volna megtorolni korábbi sérelmeiket. 1939. február 4-én Nagy Tibor feljelentő levelet írt a beregsomi körjegyzőséghez, mivel nehezményezte azt, hogy Tuba János beregsomi lakos vitézi telket és földet akar igényelni, pedig mindenki tudta róla hogy az 1918–19-es, Magyarország feldarabolásához vezető kommunista forradalomnak ismert alakja volt Tarpa községben, mivel akkor ott lakott. A Tarpa községbeli rablásokból és fosztogatásokból kifolyólag le is lett tartóztatva. Tanú rá Kődöböcz Gusztáv volt csendőr, aki Tarpa községbe volt vezényelve a zavargások lecsendesítésére. Továbbá Tuba János a Csehszlovákiából kicsempészett cukrot, kását, sőt ladikokon szállította Magyarországra, miután nagy összeggel megrövidítette a magyar államkasszáját. A 20 éves cseh megszállás alatti magatartása is mindig magyarelles volt. „És ilyen ember hogy lehet vitéz, és hogy kaphat vitézi kedvezményeket, aki az ország szétadarolását elősegítette kommunista magatartásával.”¹¹ A beregsomi körjegyzőség nem tudott megbizonyosodni a feljelentésben írottak igazáról, és a feljelentés ügyét átadta a Magyar Királyi Kassai VIII. Csendőrkerületnek. A nyomozást Kolozsi Sándor és Szűcs József csendőrök végezték, nyomozásuk során végigjárták a tanukat, egykori szemtanukat, s végül bebizonyosodott Tuba János bűnössége, így vitézi telekben nem részesült.¹²

1939-ben igen gyenge volt a termés és nagy volt a szárazság az ország területén, nem volt ez másként Beregsom és tágabb környezetében sem. Ezért dr. Bodóky István főszolgabíró 1939. szeptember 16-án felhívta a község jegyzőit az 1939–40. évi ínségnyhító tevékenység megszervezésére. A munkaprogram elkészítésébe bevonták a magyar királyi gazdasági felügyelőt, a magyar királyi tisztiorvosi és a vízrendészeti társulatok kiküldötteit. A szegények ellátását nem vették be a programba, mert az a község dolga volt, de a főszolgabíró kérte, hogy jelentsék be az ínségesek számát. A somi körjegyző be is jelentette a főszolgabírónak, aki azt felküldte a Magyar Királyi Belügyminiszterhez.¹³

1. táblázat. Az ínségesek száma a beregsomi körjegyzőségben, 1939

A község neve	Hány munkaképes munka és kereset nélküli férfi van	Hány családtagjuk van	Hány család van, melynek háza lakhatatlan	Milyen háziiparral foglalkoznak	Hány család van, melynek nincs állata	Hány cigány van a településen
Beregsom	50	170	-	Földművelés	30	-
Zápszony	30	110	-	Földművelés	15	30
Hetyen	30	120	-	Földművelés	10	80
Harangláb	22	80	5	Földművelés	10	12

Forrás: KTÁL. Fond 576., opisz 1., od. zb. 118., lap 1–4. (1021/1939. k. i. sz. ir.)

¹¹ KTÁL. Fond 576., opisz 1., od. zb. 77., lap 46. (11/16/1939. k. i. sz. ir.)

¹² KTÁL. Fond 576., opisz 1., od. zb. 77., lap 46. (11/16/1939. k. i. sz. ir.)

¹³ KTÁL. Fond 576., opisz 1., od. zb. 118., lap 1-4. (1021/1939. k. i. sz. ir.)

A táblázatból kitűnik, hogy a környező falvakhoz képest Beregsomban volt a legtöbb munka és kereset nélküli férfi, itt volt a legtöbb család, melynek nincs állata, de itt a legkevesebb cigány.

A Beregszászi járás főszolgabírója 1940. január 4-én megszüntette a Beregsom község határában lévő orosz telepnek mint külön közigazgatási egységnek az önállóságát, mivel szerinte a község határában lévő volt cseh–orosz telepnek a lakói minden törvényes jogalap nélkül önálló községi életet éltek. Miután erről a telepről a csehek elmenekültek, az orosz nemzetiségű polgárok ott maradtak, a telepet Beregsom községhez tartozónak nyilvánította, és az orosz telep nevéül a békében használt nevet jelölte ki, így a telep elnevezése „Békássy-tanya” lett. Horváth Miklóst, Smitler Mihályt és a többi képviselőtestületi tagot megfosztották tisztségétől, akik eddig Beregsomtelep képviselői tagjai voltak. A Somhoz tartozó részben az orosz nemzetiségű magyar állampolgárok által lakott Békássy-tanyának a felügyelőjéül Nyorba Jánost, helyetteséül Lacánics Jánost nevezték ki. A főszolgabíró utasította a beregsomi körjegyzőt, hogy állítsa össze a Békássy-tanya névjegyzékét, s állapítsa meg, hogy magyarországi állampolgárok-e, és ha van közöttük idegen állampolgár, tegye meg a javaslatot azok kiutasítására.¹⁴

A körjegyző ezt készségesen meg is tette. 1940. március 11-én jelentette a főszolgabírónak, hogy az orosz telep által kezelt községi pénzt lefoglalták. Beterjesztette az orosz telep lakosainak névjegyzékét, s javasolta, hogy igen kívánatos lenne mindegyiket kiutasítani oda, ahonnan jött, tekintettel arra, hogy a legtöbb kárpátjai származású, s ingatlanjaikat mind a cseheknek tett jó szolgálataik fejében kapták.¹⁵

2. táblázat. A Beregsomi községhez tartozó volt ruszin telep lakosainak névjegyzéke

Sorszám	Név	Született	Járási	Van-e állampolgársága
1.	Kovács János	Latuska	Szolyvai	Magyar állampolgár
2.	Gmitter László	Forrászent	Szolyvai	Magyar állampolgár
3.	Lizánecz Miklós	Beregforrás	Szolyvai	Magyar állampolgár
4.	Derevjánka Gábor	Turjavágás	Perecsenyi	Magyar állampolgár
5.	Choma János	Nagylucska	Munkácsi	Magyar állampolgár
6.	Szibert László	Kisszalánc	Kassai	Magyar állampolgár
7.	Szt. Lacánics László	Nagyberezna	Nagybereznai	Magyar állampolgár
8.	Balogh Demeter	Nagylucska	Munkácsi	Magyar állampolgár
9.	Ulihánecz Ferenc	Királyfőszállás	Szolyvai	Magyar állampolgár
10.	Uszta Péter	Oroszvég	Munkácsi	Magyar állampolgár
11.	Nikita András	Iloncza	Ilosvai	Magyar állampolgár
12.	Seszták Mihály	Iloncza	Ilosvai	Magyar állampolgár
13.	Sikula Miklós	Turjavágás	Perecsenyi	Magyar állampolgár
14.	Males János	Turjarakó	Perecsenyi	Magyar állampolgár
15.	Plakics László	Turjatolova	Perecsenyi	Magyar állampolgár
16.	Bábidovics Miklós	Turjavágás	Perecsenyi	Magyar állampolgár
17.	Hártavel Antal	Forráshuta	Munkácsi	Magyar állampolgár
18.	Boldizsár Mihály	Klacsanó	Munkács	Magyar állampolgár
19.	Horváth Miklós	Alsószinevér	Ökörmező	Magyar állampolgár
20.	Mocza János	Majdánka	Ökörmező	Magyar állampolgár
21.	Nyorba János	Majdánka	Ökörmező	Magyar állampolgár

Forrás: KTÁL. Fond 576., opisz 1., od. zb. 143., lap 1-4. (109/1940. k. i. sz. ir.)

¹⁴ KTÁL. Fond 576., opisz 1., od. zb. 143., lap 1-4. (7154/1939. k. i. sz. ir.)

¹⁵ KTÁL. Fond 576., opisz 1., od. zb. 143., lap 1-4. (109/1940. k. i. sz. ir.)

A lakosság kitelepítésére nem került sor, mivel az akkori Békássy-tanya lakosságának a zömét ma is a ruszin lakosság alkotja.¹⁶

1940-ben már javában zajlott a II. világháború, s csak idő kérdése volt a Magyar Királyság háborúba való sodródása a Német Birodalom szövetségese-ként. Még a háborúba való belépés előtt történtek szökések a hadseregből. Szabó Ernő somi lakos 1940. augusztus 11-én Makolki községben istállószolgalatot végzett, s beosztását, a Magyar Királyi 3. honvédelmi határvadász őrsöt elhagyta, mivel véglegesen ki akarta vonni magát a katonai szolgálathoz. De nem sokáig tudott bujkálni, mert 1940. augusztus 20-án elkapták és 10 évi börtönbüntetésre ítélték.¹⁷ 1940. november 23-án megtörtént az 1920-ban születettek besorozása. Somból a következő 10 embert hívták be katonai szolgálatra: Barta Endrét, Baksa Endrét, Gerzsenyi Ferencet, Ködöböcz Istvánt, Nagy Zsigmondot, Simon Gézárt, Szabó Albertet, Vörös Bélát, Rizdörfer Károlyt és Aranyi Gyulát.¹⁸

1941. június 27-én Magyarország hadat üzent a Szovjetunióknak a náci Németország oldalán. A háborúba való bekapcsolódás után elkezdődtek a szervezkedések a kárpátaljai településeken is, melyek élén a Nyilaskeresztes Párt állt. 1942 áprilisában Balla Mihály beregsomi lakos nem volt hajlandó lakását átadni párhelyiségnek, ezért kihallgatták a hatóságok. Gulácsy Ferenc járási főszolgabíró felszólította a beregsomi körjegyzőt, hogy állapítsa meg, alkalmas-e tűzrendészeti vagy közegészségügyi szempontból a lakás, és nem lakik-e ott többgyermekes család. Továbbá kérte a jegyzőt, hogy jelentse, kik a párt helyi vezetői, s figyelmeztesse azokat, hogy a párhelyiség csak a pártvezetőségnek kizárólag értekezlet tartásául szolgálhat, vagy pártirodál, de ott pártgyűlések nem tarthatók. 1942. április 24-én kihallgatták Balla Mihály beregsomi lakost, aki elmondta, hogy nem adta ki a kérdéses lakást a Nyilaskeresztes Párt részére, tőle csak egy szobát kértek egy hónapra azzal, hogy kitakarítják, rendbe szedik, ő azonban nem adta át, mert arra neki is szüksége volt, mivel hazaköltözött Mezőkaszonból. Április 25-én a körjegyző ismertette a főszolgabíróval a Balla Mihály beregsomi lakossal felvett jegyzőkönyvet. Jelentette, hogy a kérdéses lakás sem egészségügyi, sem tűzrendészeti szempontból párhelyiségnek nem alkalmas, egyrészt faszindellyel fedett tűzveszélyes régi ház, másrészt régi, egészségtelen lakás és több család lakik a helyiségben. A párt somi vezetői Ködöböcz Bálint levanteoktató és Barta Elek voltak.¹⁹

1942 folyamán minden településen, így Somban is légoltalmi testületet hoztak létre, melynek élén a levanteoktatók álltak. A lakosság kiképzése volt a dolguk, Somban a légoltalmi szervek öt egységre oszlottak: tüzelői, császvédői, mentői, rendőri és tűzoltói egységre, melyek a hét minden napján riadókészültségben álltak. A somi lakosság kb. 10%-a részesült légoltalmi kiképzésben.²⁰

¹⁶ Adatközlő – Ködöböcz József somi lakos, szül. 1928.

¹⁷ KTÁL. Fond 576., opisz 3., od. zb. 13., lap 6. (ü.32/1940. k. i. sz. ir.)

¹⁸ KTÁL. Fond 576., opisz 5., od. zb. 36., lap 23. (514.v/1940. k. i. sz. ir.)

¹⁹ KTÁL. Fond 576., opisz 1., od. zb. 323., lap 4. (3214/1942. k. i. sz. ir.)

²⁰ Adatközlő – Ködöböcz József somi lakos, szül. 1928.

Az 1940-es évek elején a leventealakulatokat nagyon sokféle munkára használták fel. 1942. március 30-án a leventéket bekapcsolták a selyemhernyó-tenyésztésbe, mivel honvédelmi érdek volt, hogy a hadfelszerelési ipar részére a kellő mennyiségű selyemfonalat biztosítsák. Ennek eléréséhez be kellett kapcsolni a tenyésztésbe a leventéket. A földművelésügyi miniszter a leventék részére külön versenydíjat, jutalmat tűzött ki. Ezután utasították a leventeegyesületek vezetőit, hogy a kötelező foglalkozásokon kellőképpen világosítsák fel a leventéket selyemhernyó-tenyésztés honvédelmi fontosságáról, és buzdítsák őket a mozgalomban való részvételre. A selyemhernyók tenyésztése április 20-án kezdődött. A somi leventeegyesület 2200 pengő értékben természetett selyemhernyót, melyből rádiókészüléket vásároltak.²¹

1941–42-ben a II. világháború hatalmas emberigénye miatt nagyon sok helyen elmaradtak a mezőgazdasági munkálatokkal, épp ezért 1942. április 1-jén a magyar királyi honvédelmi miniszter az országos termelés fokozása érdekében felhatalmazta a leventeegyesületeket, hogy azon a helyen, ahol a mezőgazdasági munkálatok elmaradtak, és a munkaviszonyok érdekei azt feltétlenül megkívánják, a leventeképzést május 15-ig szüntessék be. 1942. április 27-én a beregsomi körjegyzőség leveléből kiderült, hogy Somban is elmaradtak a mezőgazdasági munkálatok, és a körjegyző kérte Péter György hadnagytól, hogy a leventefoglalkozásokat csak a mezőgazdasági munkálatokban érdekelt leventékkel szíveskedjenek május 15-ig szüneteltetni. A hadnagy jóváhagyta a szüneteltetést. Azonban a zsidó leventékre a rendelkezés nem vonatkozott, azoknak továbbra is részt kellett venni a foglalkozásokon.²² Ebből látszik, hogy már Kárpátalján is megkezdődött a zsidók hátrányos helyzetű megkülönböztetése.

Som lakosságának mind 1942-ben, mind a háború egész idején rengeteg problémával kellett megküzdeni, mivel a háború viszontagságai mellett a természet is sújtotta a falu lakosságát. 1942 februárjában nagy hótakaróval és rettentő hideggel kellett megküzdeniük az embereknek. Ez év novemberében hastífuszjárvány ütötte fel a fejét Somban és a környező falvakban.²³ Továbbá küzdöttek azokkal az emberekkel, akik a háborús viszonyokat kihasználva szegény falusiakon szerettek volna meggazdagodni, és az állam által megszabott ár többszörösét kérték portékáikért.²⁴ A viszontagságok ellenére az egyetlen vigasz az volt az emberek számára, hogy mindig számíthattak az állam segítségére. 1942. november 3-án Bereg vármegye alispánja elrendelte Beregsom egész lakosságának 3 évestől 60 éves korig való beoltását, mellyel meg tudták fékezni a járvány további terjedését.²⁵ 1942-ben kellő eréllyel felléptek a zugkereskedők ellen. A magyar királyi közellátási miniszter 203/137/1942 számú rendelete értelmében, megállapították az áruk maximális állami árát, melytől nem volt szabad drágábban árulni, s

²¹ KTÁL. Fond 576., opisz 7., od. zb. 13., lap 16. (5537/1942. k. i. sz. ir.)

²² KTÁL. Fond 576., opisz 7., od. zb. 13., lap 16. (1406/1942. k. i. sz. ir.)

²³ KTÁL. Fond 576., opisz 7., od. zb. 27., lap 15. (756/1942. k. i. sz. ir.)

²⁴ Adatközlő – Istvánfi Margit somi lakos, szül. 1931.

²⁵ KTÁL. Fond 576., opisz 7., od. zb. 27., lap 15. (756/1942. k. i. sz. ir.)

utasították a csendőrséget, hogy fokozottan ellenőrizték a falvak eladóit.²⁶ „Som-ban Barta Lajos kocsmárost el is vitték a rendőrök, mert a nehéz háborús helyzet kihasználva szeretett volna meggazdagodni, s mindent dupla áron adott, mint ahogy szabad lett volna.”²⁷

1944. október 28-án a szovjet csapatok bekebelezték Kárpátalját Beregsommal együtt, s csak ezután kezdődtek az igazán nagy megpróbáltatások az itt élő magyarság számára.²⁸ A község lakosai közül a II. világháborúban 19-en vesztették életüket. Az ő nevüket tüntette fel a község az 1992-ben épített emlékművön, mellyel a település a tiszteletét szerette volna kifejezni az elhunytak hozzátartozóinak. A II. világháború áldozatai: Baksa Endre, Baksa Ferenc, Baksa Lajos, Balogh Ferenc, Barkaszi Bálint, Barkaszi Lajos, Barta Ernő, Barta Bálint, Biri Péter, Demjén Gyula, Demjén Lajos, Gerzsenyi Ferenc, Hajdú Géza, Kelemen Sándor, Kondor János, Kódus Balázs, Nagy Lajos, Papp Sándor, Simon József, Tégh Mihály, Tuba Béni.²⁹

Következtetésként elmondhatjuk, hogy a település lakosai számára igen nagy jelentőséggel bírtak a rendszerváltások. A csehszlovák hatalom állandó elnyomás alatt tartotta a lakosságot. A cseh és ruszin népesség betelepítése, az anyanyelv visszaszorítása igen csak megviselték az itt élő embereket.

Az anyaországhoz való visszacsatolást nagy meglepéssel fogadták a település lakosai. Az állami támogatások és szociális juttatások egy időre felvirágoztatták mind az egyházi, mind a lakossági életet, ám a II. világháború következtében a gazdaság igencsak megromlott, s a település újfent nehéz helyzetbe került. Ám a lakosság a felmerülő problémák ellenére is bizakodó maradt, mivel erőt merítettek abból, hogy ismét az anyaország kötelékéhez tartozhattak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Somi Református egyház templomkertjében álló, 1991-ben felállított második világháborús emlékmű.
- Botlik József (2005): Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján, I. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok 1918–45, Nyíregyháza.
- Dupka György (1993): Emlékkönyv a Sztálinizmus Kárpátaljai Áldozatairól. (1944–1946), Ugvár–Budapest, Patent–INTERMIX. 23. o.
- Móricz Kálmán (2001): Kárpátalja sorsfordulói. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest.
- Rác Árpád (1994): XX. századi portrék. In: Rubicon, Akadémia Kiadó, V. évfolyam, 37. szám, 20. o.
- KTÁL. Fond 576., opisz 1., od. zb. 77., lap 46. (25a/1938. k. i. sz. ir.)
- KTÁL. Fond 576., opisz 1., od. zb. 77., lap 46. (28a/1938. k. i. sz. ir.)
- KTÁL. Fond 576., opisz 1., od. zb. 77., lap 46. (11/16/1939. k. i. sz. ir.)

²⁶ KTÁL. Fond 576., opisz 8., od. zb. 26., lap 3. (4275/1942. k. i. sz. ir.)

²⁷ Adatközlő – Kődöböcz Gyula somi lakos, szül. 1936.

²⁸ Botlik József: Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján, I. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok 1918–45, Nyíregyháza, 2005, 365. o.

²⁹ A somi református egyház templomkertjében álló, 1991-ben felállított második világháborús emlékmű.

Dupka György: Emlékkönyv a Sztálinizmus Kárpátaljai Áldozatairól. (1944–1946), Ugvár–Budapest, Patent–INTERMIX. 1993, 23. o.

- KTÁL. Fond 576., opisz 1., od. zb. 118., lap 1-4. (1021/1939. k. i. sz. ir.)
KTÁL. Fond 576., opisz 1., od. zb. 143., lap 1-4. (7154/1939. k. i. sz. ir.)
KTÁL. Fond 576., opisz 1., od. zb. 143., lap 1-4. (109/1940. k. i. sz. ir.)
KTÁL. Fond 576., opisz 1., od. zb. 323., lap 4. (3214/1942. k. i. sz. ir.)
KTÁL. Fond 576., opisz 3., od. zb. 13., lap 6. (ü.32/1940. k. i. sz. ir.)
KTÁL. Fond 576., opisz 5., od. zb. 3., lap 23. (23.104/1938. k. i. sz. ir.)
KTÁL. Fond 576., opisz 5., od. zb. 8., lap 1-4. (521o/1939. k. i. sz. ir.)
KTÁL. Fond 576., opisz 5., od. zb. 36., lap 23. (514.v/1940. k. i. sz. ir.)
KTÁL. Fond 576., opisz 7., od. zb. 13., lap 16. (5537/1942. k. i. sz. ir.)
KTÁL. Fond 576., opisz 7., od. zb. 13., lap 16. (1406/1942. k. i. sz. ir.)
KTÁL. Fond 576., opisz 7., od. zb. 27., lap 15. (756/1942. k. i. sz. ir.)
KTÁL. Fond 576., opisz 8., od. zb. 26., lap 3. (4275/1942. k. i. sz. ir.)

ADATKÖZLŐK

- Balogh Margit somi lakos, szül. 1925.
Istvánfi Margit somi lakos, szül. 1931.
Ködöböcz József somi lakos, szül. 1928.
Ködöböcz Gyula somi lakos, szül. 1936.

Diplomaátadó ünnepség a könyvvitel és auditálás szakon

2011. 07. 19.